

Johan Smit

Tot de kern komen

De kunst van het
pastorale gesprek

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1. Spiritualiteit als het eigene van het pastoraat	11
2. Totale communicatie	14
3. Het ideale pastorale gesprek	19
4. Met vallen en opstaan	23
5. De innerlijke ruimte	27
6. De gelaagdheid van de innerlijke ruimte	33
7. De innerlijke ruimte van de pastor	46
8. De fysieke component van de innerlijke ruimte	55
9. De innerlijke ruimte en de pastorale taal	60
10. Contact leggen	68
11. Baseline en directiviteit	74
12. Luisteren in een activum	80
13. Cirkelen om een geheim	86
14. Drempelvrees	98
15. Het zitten naar je hand zetten	104
16. Inhoud en betrekking: het pastorale contract	108
17. De pastorale 'quick scan'	118
18. Bij Dokkum om	125
19. Ambivalentie	131
20. Angst en allergie	136
21. In het krachtveld van de Geest	141
Epiloog – God in de pastorale ontmoeting	145

Inleiding

Dit boek is een heruitgave van het boek dat onder dezelfde titel in 2006 op de markt verscheen. Het uiterlijk van het boek is bij de heruitgave gewijzigd. Het heeft een vrolijker omslag gekregen. Maar de inhoud is nagenoeg onveranderd gebleven. Alleen heb ik een epiloog toegevoegd, waarin ik terugkijk op de zeventien jaar waarmee ik met het boek tijdens cursussen heb gewerkt.

Tot de kern komen gaat over de kunst en kunde van de pastorale gespreksvoering. De oorsprong ervan ligt in Hydepark, Instituut voor Opleiding en Bezinning van de Protestantse Kerk in Nederland. Ik werkte daar tot mijn emeritaat regelmatig als pastoraal supervisor. Ik begeleidde er laatstejaars theologiestudenten en jonge predikanten. Tijdens een training in pastorale gespreksvoering vroeg een jonge predikant me: ‘Waar kunnen we dat nalezen?’ Omdat er veel verspreide bronnen aan mijn eigen kennis en kunde ten grondslag hadden gelegen, beloofde ik mijn kennis voor hen te bundelen. Dat is het boek ‘Tot de kern komen’ geworden.

Het boek speelt in op een veelgehoorde klacht van jonge pastores. Ze zeggen: ‘We verdoen zo veel tijd in onze gesprekken’ en ‘Het ging weer nergens over’. Ze doen wel hun best om korte en efficiënte gesprekken te voeren, maar het lukt niet goed. Ze willen wel graag werken aan levendige en diepgaande ontmoetingen, maar in plaats daarvan lopen ze tegen verveling en ergernis op. Ze willen wel graag helpen ‘of zoiets’, maar voelen zich vaak in het moeras terecht komen. Hun vraag is kortom: ‘Hoe komen we

tot een verbetering van de kwaliteit van onze gesprekken?’ ‘Tot de kern komen’ wil hen helpen om dat voor elkaar te krijgen.

Mogelijk hebben ook andere pastores interesse voor het thema van dit boek. Daarom heb ik geprobeerd het zo te schrijven dat het bruikbaar is voor alle pastores, in de breedste zin van het woord. Bij pastores denk ik aan mannen en vrouwen met een specifieke taak binnen een geloofsgemeenschap. Dat kunnen professionele pastores zijn, maar ook vrijwilligers in het pastoraat. Vanuit hun ambt of rol gaan ze contacten aan met mensen. Daarbij gaat het om eenvoudige belangstelling, maar ook om gesprekken in moeizame of juist vitale levenssituaties. Maar als ik aan pastoraat denk, geloof ik dat het eigenlijk door iedereen in de geloofsgemeenschap gedaan kan worden. Als je maar een open oog en een open oor hebt voor mensen en hun levensvragen. En mensen zijn overal. Dus overal kan een moment zijn waarop echte belangstelling een wonder kan verrichten, met als resultaat dat mensen opbloeien en verder kunnen.

De titel van dit boek beschrijft pastorale gespreksvoering als ‘kunst’. Pastorale gespreksvoering is een ‘kunst’ voor zover het in het pastoraat om creativiteit gaat. De persoonlijkheid van de pastor speelt daarbij een belangrijke rol. Een saaie pastor levert saaie gesprekken op. Maar een kleurrijke pastor brengt sprankelende ontmoetingen tot stand. Authenticiteit acht ik daarom een groot goed, zeker als het om pastores gaat. Wees niet grijs, maar laat je eigen kleur zien! Maar pastorale gespreksvoering is natuurlijk ook een ‘kunde’. Het is een ambacht waarvoor je deskundigheid nodig hebt. En die deskundigheid moet je stap voor stap leren. Een pastor moet leren luisteren, spreken en een goede grondhouding verwerven. Maar hij moet ook methodisch kunnen werken, beschikken over kennis, vaardigheden, emotionaliteit, weten waar hij zijn kracht wel en niet inzet en de grenzen kennen van zijn beroep. Daarbij is de pastor als ambachtsman een liefhebber, iemand die

echt van zijn werk houdt. Al deze eigenschappen vat ik samen onder ‘kunde’. Voetnoten verwijzen naar literatuur met behulp waarvan de pastorale kunde kan worden verbreed en verdiept.

Dan nog iets over de begrippen in dit boek. Voor de gesprekspartner van de pastor gebruik ik het gangbare woord ‘pastorant’. Het is misschien een wat afstandelijk klinkend woord, maar het duidt wel aan om wie het gaat. Verder gebruik ik alleen de mannelijke vorm voor pastor en pastorant. De reden daarvoor is simpel: ik ben nu eenmaal een man. Maar uiteraard hoop ik dat ook veel vrouwelijke pastores met plezier dit boek zullen lezen.

Tenslotte nog dit. Toen het boek in 2006 op de markt kwam, verschenen er diverse recensies. Eén recensie is me in het bijzonder bijgebleven. De recensent vroeg zich af waarom er nog zo veel hoofdstukken volgen op het vrij eenvoudige model dat ik aan het begin van het boek presenteer. Ik was me van dat feit – eerlijk gezegd – niet bewust. Bij het schrijven moet ik intuïtief hebben aanvoeld dat mijn model wel eenvoudig is, maar dat je als pastor alsnog basisvaardigheden nodig hebt om ermee te kunnen werken. Vandaar mijn intuïtieve toevoeging van al die hoofdstukken over vaardigheden om het model te kunnen toepassen.

Helemaal aan het eind van deze heruitgave heb ik een epiloog toegevoegd. Daarin beschrijf ik twee manieren om te oefenen met de methodiek van ‘Tot de kern komen’. Ik heb dat gedaan ter inspiratie. Misschien helpt het lezers om zelf aan de slag te gaan met het model, zoals overigens her en der al is gebeurd. Eén bedoeling met dit boek staat voor mij echter centraal, namelijk dat pastores plezier hebben en houden in hun pastorale werk en dat het leidt tot spirituele verrijking, van henzelf én hun pastoranten.

Johan Smit
Hardenberg
Zomer 2023

1. Spiritualiteit als het eigene van het pastoraat

Het mooiste moment van een pastorale ontmoeting is als het stil wordt, een stilte waarin alles wat het pastoraat beoogt, aan den lijve geschiedt: heil, genade, vreugde, toekomst. Hier ligt het zegenrijke perspectief voor pastor en pastoraat.

De bijzondere opdracht van pastores

Dit boek gaat over pastores en hun deskundigheid in het voeren van pastorale gesprekken. Pastoraat ontstaat daar waar mensen vanuit een ambt, vanuit een persoonlijke roeping of vanuit een incidenteel appel gekwalificeerde aandacht gaan geven aan een ander. Ze gaan op huisbezoek, ontmoeten mensen bij pastorale gesprekskringen, spreken mensen bij belangrijke levensgebeurtenissen, bezoeken mensen in het ziekenhuis of komen mensen toevallig tegen op straat. Er is zelfs een bekende pastor die zijn werkterrein in de kroeg heeft. Pastoraat is overal. En dat schept mogelijkheden.

Bijdrage aan de levenskracht van mensen

Pastorale ontmoetingen kunnen een unieke bijdrage leveren aan de levenskracht van mensen. Een goed pastoraal gesprek geeft het leven weer zin. Anders gezegd: pastorale gesprekken dragen bij aan het heil van mensen. In dat woordje 'heil' ligt in ieder geval het begrip 'heel' besloten. Losse puzzelstukjes van het leven vallen in een goed gesprek in elkaar. Een zoekvraag vindt een antwoord. Maar pastorale gesprekken zijn meer. Goede pas-

torale gesprekken staan in het perspectief van het Koninkrijk van God. Het genadevolle, profetische en inspirerende van God komt nabij. Heil heeft dus ook een dimensie van 'spiritualiteit'.

Spiritualiteit als proprium van het pastoraat

Spiritualiteit is voor mij het proprium (vakterm voor 'het eigene') van het pastoraat. Daarin onderscheidt pastoraat zich van andere beroepsgroepen. In veel helpende beroepen worden goede gesprekken gevoerd, maar van pastores mag worden gevraagd dat zij spiritualiteit in hun pastorale optreden present weten te stellen. Spiritualiteit is voor mij een 'open' woord. Ik weet dat er theologen zijn die tegenstander van het begrip zijn, omdat het een containerbegrip is en je er van alles in kunt dumpen. Ik vind het daarom juist een mooie aanduiding voor het proprium van het pastoraat. In een pastorale ontmoeting is ruimte voor alles en iedereen, maar dan in de ruimte van de 'spirit' en met de paraklese* (troost en aanspraak) die met de aanwezigheid van de Geest samen hangt.

Spiritualiteit als genadevolle ontdekking

Dit is voor mij niet zo zeer een stellingname als wel een genadevolle ontdekking. Die ontdekking is niet uit de hemel komen vallen, maar het resultaat van een lange reis, een zoektocht met vallen en opstaan. Het verwonderlijke van de ontdekking van de spiritualiteit is dat het eigenlijk een herontdekking is. Ooit was er een ervaring in mijn leven van licht, overweldigend, goed en genadevol. Ik had de ervaring van verloren en gevonden zijn in één. Ik zag de wereld om mij heen en was 'niets' en tegelijk 'alles' en voelde mij sterk met de wereld verbonden in de vorm van een ethisch appel.** Ik kon deze ervaring niet plaatsen. In dat

* Evangelie volgens Johannes, hoofdstuk 15-16.

** Deze ervaring heb ik uitvoeriger beschreven in: Smit, Johan (1999). *Op de boomstam*. Eigen uitgave.

opzicht was het een ontwortelende ervaring die los stond van mijn gewone leven als gymnasiast. Tegelijk was het een richtinggevende ervaring, want ik ben er theologie door gaan studeren. Vaag hoopte ik in de studie die ervaring van 'licht' te kunnen ophelderen, maar dat kwam tijdens de studie niet aan de orde. Dat gebeurde wel later, met name via ervaringen binnen de Klinische Pastorale Vorming (KPV) en mijn opleiding tot pastoraal supervisor. Nu pas, na al die jaren aanmodderen, goede voorbeelden volgen en studie, ontdek ik dat ik ben teruggekeerd bij mijn gelovige begin. Na al die jaren heb ik ontdekt dat het kernwoord van het pastoraat 'spiritualiteit' is met als belangrijkste herkenningbron het 'LICHT'. Als het licht doordringt in een pastoraal gesprek, dan is het goed.

2. Totale communicatie

Pastorale communicatie ontstaat vanuit de innerlijke ruimte van pastor en pastoraal.

Communicatie is totaal, zowel verbaal als non-verbaal.

Gesproken taal

Pastorale ontmoetingen hebben doorgaans de vorm van een gesprek. In gesprekken speelt gesproken taal een belangrijke rol. Woorden zijn het voertuig van de communicatie. Eigenlijk heeft de gesproken taal iets van een wonder in zich. Want het prachtige en mysterieuze van taal is dat het een instrument is om het verborgen innerlijk van mensen openbaar en toegankelijk te maken. Verhalenderwijs wordt het mogelijk om de wereld van het innerlijk te benoemen, er expressie aan te geven en erover te delen met anderen. Het schijnt dat 6000 woorden al voldoende zijn om een vreemde taal redelijk te spreken. Maar pastores moeten minstens 200.000 woorden ter beschikking hebben. Luisteren en spreken vragen om nuancering. Spreken luistert dus nauw!

Ik ben er zelf altijd verwonderd over hoe genuanceerd taal een innerlijke ervaring kan benaderen. Er is steeds een nuance verschil tussen de volgende verwoordingen:

- *U bent verdrietig*
- *U bent terneergeslagen*
- *U bent aangedaan*

- *U bent aangeslagen*
- *U bent uit het lood geslagen*

Totale communicatie

Toch is de gesproken taal niet alles. In de wereld waarin ik heb gewerkt, de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, kunnen veel mensen niet of nauwelijks praten. Door hun verstandelijke en lichamelijke beperkingen (denk bijvoorbeeld aan een sterk spasme dat ook het spreken onmogelijk maakt) ontbreekt het hun aan een actieve en soms ook aan een passieve taalschat. Een actieve taalschat is het beschikken over woorden om je uit te drukken. Een passieve taalschat is dat je begrijpt wat er wordt gezegd.

Een voorbeeld: Ik vertelde aan iemand met een geringe passieve woordenschat dat dit boek bijna klaar was en dat het alleen nog 'een nieuw jasje' moest krijgen. Dat leidde tot grote hilariteit. 'Mensen hebben een jas, maar hoe kan een boek nu een jasje aan krijgen!'

Dat het mensen ontbreekt aan een actieve en passieve taalschat, wil nog niet zeggen dat je niet met hen zou kunnen communiceren. Er bestaat namelijk ook zoiets als 'totale communicatie'. Dat is communicatie met het hele lichaam, met alle zintuigen, met woordloze geluiden, met muziek, aanraken, licht, donker, met voorwerpen en symbolen. Ook in 'gewone' pastorale gesprekken doet totale communicatie en met name lichaamstaal volop mee. De manier van kijken van een pastorant doet iets met de pastor. De pastorant komt te dicht bij of blijft juist ver weg, geeft een krachtige of slappe hand, spreekt hard of zacht. Het oefent allemaal invloed uit op de communicatie. Ook als pastor zelf zend je voortdurend non-verbale boodschappen uit met het lichaam. Leve de pastor die zich dat realiseert en die heeft geleerd om daarvan bewust gebruik te maken!

Verbaal en non-verbaal

In dit boek wordt veel aandacht besteed aan de overeenkomsten en tegenstrijdigheden die er zijn tussen non-verbale en verbale taal. ‘Fijn dat u er bent’ is een verbale boodschap. Maar non-verbaal kan de pastorant er een heel andere boodschap bij geven. Door spottend te lachen of door een sarcastische ondertoon zegt de pastorant eigenlijk: ‘Ik meen niet wat ik zeg.’ Of: ‘Ik vind het vervelend dat u er bent.’ Een pastor die deze incongruentie in de boodschap niet hoort, heeft vervolgens wel een probleem.

Innerlijke ruimte

Een hoofdthema van dit boek is dat communicatie samenhangt met wat in ons leeft. Woorden komen voort uit de ‘innerlijke ruimte’. Die innerlijke ruimte heeft bepaalde kenmerken. Maria de Groot vergelijkt die innerlijke ruimte met een klooster.* Er zijn allerlei stegen die naar het klooster leiden. Wie door de poort naar binnen wil, moet eerst iets afleggen. Binnen in het klooster zijn allerlei ruimtes. Op verschillende manieren kun je er de zoektocht naar God volbrengen. Er is ook een kapel waar je het gesprek met God kunt voeren.

De metafoor van het klooster geeft precies aan waar ik op doel als ik spreek over een pastoraal gesprek als een ontmoeting in de innerlijke ruimte. In die innerlijke ruimte zijn geheimen te vinden, soms stukken puin, soms parels. Pastoraat is op zoek gaan naar parels in de innerlijke ruimte van de pastorant. Wie zoekt zal vinden. Dan gebeurt er iets bijzonders. God!

Gelaagdheid van de innerlijke ruimte

Ik ga ervan uit dat onze innerlijke ruimte verschillende lagen heeft. Dat is ingeboren. Iets ervan kun je begrijpen met de the-

* Groot, Maria de (2001). *De innerlijke ruimte, een spirituele weg*. Baarn, Ten Have.

orie van de ervaringsordening van Dorothea Timmer-Huigens.* Ze beschrijft in die theorie hoe kleine kinderen in de preverbale levensfase hun ervaringen ordenen. Kleine kinderen beschikken nog niet over een instrument om 'digitale' taal op te slaan in een digitaal geheugen in het hoofd. Toch kunnen zij ervaringen wel een plaats geven. Ze doen dat door ervaringen lichamenlijk te ordenen. Ervaringen worden 'analoog' opgeslagen in hun lijf. Dat gebeurt op verschillende 'lagen'. Diepgaande ervaringen die met de ziel, 'basic trust' en 'oergoed' te maken hebben, worden 'diep' in het lichaam bewaard. Iets meer naar buiten worden ervaringen opgeslagen die te maken hebben met de dan al bestaande identiteit van de baby. De identiteit bestaat uit allerlei elementen die kenmerkend zijn voor deze ene baby. Identiteit is: ik ben een meisje; ik houd van rust; ik vind de wereld mooi; muziek doet me stralen. Identiteitservaringen liggen nog dicht tegen de diepste kern aan. De baby heeft ook specifieke gevoelservaringen. Ook die worden ergens in het lichaam ervaren en opgeslagen. Pas later, als de hersenen wat meer volgroeid zijn, krijgen ook de feiten hun plekje in het lijf.

Wat iedere volwassene 'weet'

Volwassenen gaan steeds meer hun hoofd gebruiken. Het contact met de diepere lagen van hun innerlijke ruimte lijkt verloren te gaan. Toch heeft iedere volwassene weet van de samenhang tussen de buitenwereld en de innerlijke ruimte. Toen er bij ons was ingebroken, was het alsof ik moest overgeven. Even was het alsof er een mes in mijn buik werd gestoken. Bij het zien van iets heel gaafs, raak je ontroerd en dat voel je diep in je schoot, net zoals ontferming, verlangen, enthousiasme, verlatenheid, geborgenheid. En als je blij of boos bent, voel je het extra luid kloppen in je borstkas.

* Timmers-Huigens, Dorothea (1997). *Interactieve geloofscommunicatie*. Kampen, Kok.

Wie goed kan 'luisteren', beschikt in feite over het vermogen om de innerlijke ruimte van de ander waar te nemen. Dit wordt 'empathie' genoemd. Er is echter nog een tweede luistervaardigheid. Het gaat dan om het vermogen van de pastor om goed te kunnen luisteren naar zichzelf. Deze luistervaardigheid wordt in vaktaal 'congruentie'* genoemd. De competentie om empathie en congruentie met elkaar te verbinden, helpt pastores om goede pastorale gesprekken te voeren.

Heel ons lichaam, heel onze innerlijke ruimte, heel onze persoonlijkheid is betrokken is bij de pastorale ontmoeting. En het is de kunst van het pastorale gesprek om daarvan bewust gebruik te maken. Totale communicatie!

* De termen 'empathie' en 'congruentie' zijn gangbaar geworden door: Rogers, Carl (1951). *Client Centered Therapy*. New York, HMH.

3. Het ideale pastorale gesprek

Het ideale pastorale gesprek bestaat niet. Er bestaan wel goede gesprekken. De kwaliteit daarvan wordt soms afgemeten aan verrassende criteria.

Een archetypisch gesprek?

Menig boek over pastorale gespreksvoering suggereert dat er zo iets bestaat als een ideaal van een pastoraal gesprek, een soort voorgegeven archetype. Het idee is dan dat je als pastor, om zo'n gesprek te kunnen voeren, moet voldoen aan hoge normen van vakbekwaamheid. Nu vind ik vakbekwaamheid een groot goed, maar ik moet toegeven dat het in het pastoraat om iets anders gaat. Vakbekwaamheid is een mooi hulpmiddel, maar ook niet meer dan dat.

Het archetypisch ideaal kan soms olijk om de hoek komen kijken. Eén van mijn leermeesters vertelde me eens dat hij gedroomd had dat op zijn sterfbed een hele schare van mensen hem om raad kwam vragen. In zijn droom was hij dermate wijs en bekwaam geworden dat hij met één enkel woord mensen antwoord kon geven en tot hun kern kon brengen. Hij moest trouwens zelf erg lachen om die droom en vatte hem vooral op als uitnodiging om vol vertrouwen te blijven leren en groeien.

De engel of het schouderklopje?

Ook het volgende voorbeeld, uit mijn eigen pastorale ervaring, brengt de nodige relativering aan. Vier jaar nadat ik was vertrokken uit het ziekenhuis waar ik acht jaar had gewerkt, werd ik gebeld door een ex-patiënt. Het was een man met wie ik een bijzondere ervaring had gedeeld. Een echte Achterhoeker was het, stil en weinig spraakzaam over zijn zieleroerselen. Ik bezocht hem altijd op woensdag. Op een dag keek hij schichtig om zich heen, trok mij naar zich toe en fluisterde: 'Ik heb vannacht een engel aan mijn bed gehad!' Ik zei: 'Dat zal u goed gedaan hebben!' 'Hoe weet u dat?', vroeg hij. 'Nou, je bent dominee of je bent het niet,' zei ik. Hij lachte en ik voelde iets van waardering en een goede verstandhouding. Hij keek nog een keer om zich heen, nog schichtiger. Niemand van de andere patiënten keek gelukkig. Hij fluisterde in mijn oor: 'Die engel had nog vleugels ook!' We moesten onbedaarlijk en ontroerd lachen. Het was een moment van gedeelde spiritualiteit en dat gaf het gevoel van vriendschap. Ik kreeg een band met hem. En regelmatig had ik me na mijn vertrek uit het ziekenhuis afgevraagd hoe het hem zou zijn vergaan.

Toen hij mij na vier jaar vroeg om nog eens thuis bij hem langs te komen, ging ik daar graag op in. Ik wilde die ervaring van de engel nog wel een keer met hem delen. Ik had al een half uur koffie gedronken en verhalen aangehoord, maar nog steeds had hij niet verteld waartoe hij mij had opgebeld. Ik vroeg er tenslotte naar. Hij zei: 'Ik heb u opgebeld omdat ik u nog eens wilde bedanken voor alles wat u voor mij in het ziekenhuis heeft gedaan.' Daar bleef het bij. Ik was nieuwsgierig naar die engel dus ik vroeg: 'Wat heeft u dan zo goed gedaan?' Hij: 'Weet u wat ik zo fijn vond? Altijd als u mij tegenkwam, op de gang, op de polikliniek, in het restaurant: u zag mij! Soms kwam u naar mij toe en dan gaf u me even een schouderklopje. Of u riep uit de verte tegen me: Volhouden! En dan stak u uw duim op. Of u gaf me een knipoog. Als u eens wist hoe goed dat deed.' Weer die stilte. Geen engel.

Ik kon het niet laten om ernaar te vragen: ‘En die engel dan?’ En hij: ‘O ja, die engel. Dat was me wat, hè...’ De engel kwam niet meer ter sprake. Wat voor mij hogeschoolwerk was geweest en mij in mijn ziel had geraakt, was voor hem een vervlogen herinnering. En wat voor mij terloops en in het voorbijgaan was geweest, was voor hem juist het wonder van de pastorale ontmoeting gebleken.

Het zijn de kleine dingen die het doen

De spiritualiteit van het pastoraat zit soms in een klein gebaar, een knipoog, een blik van verstandhouding, er even zijn. Hoeveel vakbekwaamheid een pastor ook verwerft, dit is de kern: een mens te kennen en te doorgronden. De bekwaamheid van de pastor is zijn deskundigheid in het ‘schauwen’. Wie gemakkelijk de ander ‘doorziet’ tot diep in diens innerlijke ruimte en daarop weet af te stemmen, die toont echte presentie.* Alles wat de pastor vervolgens nog heeft te doen is het spreken van een enkel woord of het maken van een enkel gebaar. Dat volstaat.

Pastoraat door rond te fietsen

In managementland waart een term rond waaraan pastores een (bescheiden) voorbeeld kunnen nemen. Het gaat over managers die er een gewoonte van hebben gemaakt om regelmatig door hun bedrijf te lopen en even wat aandacht te besteden. In het jargon heet dit ‘management by walking around’. Ik had vroeger een collega die dit verschijnsel blijkbaar heel goed begreep. Alleen deed hij het op de fiets. Regelmatig pakte hij zijn tweewieler om een rondje door het dorp te maken. Iedereen die hij tegenkwam, kon rekenen op een gulle handbeweging of een vriendelijk hoofdknikje. Het is mij altijd opgevallen hoe gewaardeerd het

* Zie voor het begrip ‘presentie’: Baart, Andries (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht, Lemma; Groener, Gerard (2003). *Ingewijd en toegewijd*. Zoetermeer, Meinema.

werd als je even bij iemand langs ging 'om niet'. Even zo'n gratis moment van aandacht doet mensen blijkbaar goed. Pastores kunnen weten hoe dat komt. 'Gekend, doorgrond', zegt die ene psalm. 'Grazige weiden', zegt die andere.

4. Met vallen en opstaan

Pastorale gespreksvoering kun je leren. Voor veel jonge pastores is dat een zaak van vallen en opstaan.

Maar vallen doet zeer. Al te veel ontmoediging kan zelfs schadelijk zijn voor het welzijn van pastores. Misschien is gedeelde smart halve smart.

Titatovenaar

In het vorige hoofdstuk heb ik de opvatting verdedigd dat ideale gesprekken alleen maar bestaan in theorie. In de praktijk zijn ideale pastorale gesprekken vooral die gesprekken waar pastor en pastorant samen tevreden op terugkijken. Zeker in het begin van een pastorale carrière zal de mate van tevredenheid echter nog gering zijn. Je moet het vak van pastor immers nog onder de knie krijgen. En dat gaat meestal met vallen en opstaan. Vooral het vallen doet soms zeer. Gesprekken die je met hart en ziel aanging, breken je bij de handen af. Als je daar geen greep op krijgt, kun je de wanhoop nabij raken. Maar ook het omgekeerde kan bevreemden. Je blijkt tot pastorale gesprekken in staat waarvan je niet gedacht had dat je dat zou kunnen. Dat doet mij denken aan het liedje ‘Mijn vader is een tovenaar’. Het gaat over een kind dat het toveren nog moet leren. Het kind zwaait met haar toverstokje en tot haar eigen verbazing gebeurt het wonder: ‘hup’ en alles staat stil.

Dat overkomt ook pastores. Je kunt ‘toveren’! Vraag alleen niet naar het hoe en wat van het succes. Het is een raadsel voor

je dat pastoranten heel tevreden blijken te zijn. Maar zelf heb je als pastor geen idee hoe je dat voor elkaar hebt gekregen. Omdat je dat niet weet, kun je er ook niet echt van genieten. Het levert geen psychisch of spiritueel inkomen op. En juist dat heb je als jonge pastor nodig om overeind te blijven. Misschien helpt het als ik iets vertel van mijn eigen proces van worstelen met de pastorale gespreksvoering, misschien ter lering, misschien tot vermaak.

Onzekerheid

Toen ik tijdens de theologiestudie met pastorale psychologie in aanraking kwam, wist ik: dit is mijn vak. Toen ik in 1976 als pastoraal medewerker van de Hervormde Gemeente Grouw ging werken, had ik het gevoel dat ik tenminste voor één werkveld goed was toegerust: het pastoraat. Ik had pastorale psychologie gestudeerd, stage gelopen in een psychiatrisch ziekenhuis, zelf cursussen in gesprekstechniek gegeven en ik dacht dat me dat goed op weg zou helpen. Toch viel het in de praktijk tegen. Ik was vaak onzeker als ik bij mensen op huisbezoek ging. Ik voelde me niet op mijn gemak bij de onduidelijke verwachtingen van de pastoranten en de onhelderheid van mijn eigen rol.

Het minst problematisch was nog dat ik te veel koffie dronk omdat ik geen 'nee' durfde te zeggen. Na veertien kopjes koffie lag ik 's nachts te pompen in bed. Erger was al dat ik me liet verleiden tot de Friese gewoonte om 's morgens om elf uur Beerenburg te drinken en ook een tweede als mij die werd aangeboden onder het motto 'op één been kun je niet lopen'. Maar de meeste twijfel liep ik toch op als ik mezelf na afloop van mijn gesprekken afvroeg wat ik nu precies had zitten doen. Ik was met mezelf verlegen.

Verlegenheid

Wat me nog meer verlegen maakte met mezelf was bijvoorbeeld dat mensen spontaan riepen: 'Bent u dominee? Gunst wat een jo-

chie nog!’ De oplossing, mijn baard laten staan in de hoop wat ouder te lijken, hielp niet echt. Ik wenste stiekem dat ik een oude, wijze man was, die ‘zeker’ was van zijn zaak en overwicht had. Maar ik was nu eenmaal jong en jongensachtig.

Een ander punt van verlegenheid vormde het bidden en bijbellezen aan het eind van een gesprek. Van huis uit heeft elke pastor volgens mij het idee dat die twee onderdelen als een vast ritueel aan het einde van een pastoraal bezoek horen. Maar mijn probleem was dat ik nooit goed wist of dat echt wel nodig was. Diep daaronder verscholen was de verlegenheid met het bidden en bijbellezen zelf. Voor mensen bidden: dat is wat! Bovendien kon ik bij het bijbellezen nooit een passende tekst vinden. Ik heb daar trouwens nog steeds geen talent voor. Het is in die begintijd nooit bij me opgekomen dat ik de spanning kon voorkomen door gewoon even te vragen of pastورانten prijs stelden op een gebed of een lezing.

Schrale troost

Maar mijn grootste probleem was, weet ik achteraf, dat ik mijn geloof niet ter beschikking had. Diep in mijn ziel wist ik niet goed waar ik op uit was in pastorale gesprekken. Wat wilde ik eigenlijk zelf, vanuit *mijn* spiritualiteit, met *mijn* gesprekken. Nu weet ik dat het mij om een spirituele, gelovige ontmoeting gaat. Nu weet ik weet wat *mijn* talent is om dat te bevorderen. Nu pas kan ik genieten van mijzelf. Nu pas kan ik het rendement van mijn pastorale inzet als spiritueel inkomen ervaren. Toen ik dat nog niet wist, troostte ik mijzelf met de gedachte dat elk gesprek dat een pastor in zijn functie voert, toch eigenlijk een pastoraal gesprek is. Maar het was een schrale troost.

Twijfel, ondanks alle complimenten

Mijn twijfel was vooral mijn eigen probleem, merkte ik. Pastورانten waren over het algemeen altijd erg blij met mijn bezoeken. Ze waardeerden het dat ik kwam en aandachtig was en met hen na-

dacht over de zin van het leven. Maar zelf wist ik het niet zo zeker. Uiteindelijk ben ik er niet aan onderdoor gegaan. Want gelukkig ben ik steeds in de gezegende omstandigheid geweest dat ik de goede mensen om me heen had. Zij hebben mij geholpen om te blijven doorgroeien en mijn eigen instrumenten te ontwikkelen om goede pastorale gesprekken te kunnen voeren. Goede mensen om je heen verzamelen: dat kan ik iedere collega aanbevelen.

Win-win

Ik zie veel jonge pastores worstelen met problemen die sterk lijken op die van mijn eigen begintijd. Het bijzondere is dat uit hun verhalen en gespreksverslagen eenzelfde dubbelheid naar voren komt als bij mij. Zij vertellen dat hun pastoranten meestal blij zijn met hun pastorale inzet, maar zelf kijken ze er anders naar. Ze zijn onzeker over hun eigen optreden en ontevreden over het resultaat van de ontmoeting.

Sommigen jonge pastores hebben, meer dan ik indertijd, wel een uitgesproken opvatting over het doel van hun pastorale optreden. Dat is winst. Maar het andere deel van hun probleem blijft. Ze zijn niet goed in staat om hun opvatting tot een win-winsituatie te maken in de ontmoeting met de pastorant. Ofwel ze raken hun boodschap niet kwijt ofwel ze raken hun boodschap wel kwijt, maar verliezen de pastorant.

De vraag waar zij, net als ik toen, voor staan is: hoe werk ik als pastor methodisch en met inzet van mijn eigen spiritualiteit en talent aan een pastorale ontmoeting die heil bewerkt en die 'zalig' is voor pastorant én pastor. De vraag is: Hoe kun je echt 'toveren' en iets van God wakker roepen in het pastorale gesprek?

In hoofdstuk 5 presenteer ik een model waarin stap voor stap de weg van het pastoraat begaanbaar wordt gemaakt.

Creative gespreks- technieken voor een goed pastoraal gesprek

Het voeren van een goed pastoraal gesprek is een vak apart. Vooral jonge pastores en predikanten ontbreekt het vaak aan deskundigheid en kennis om pastorale gesprekken goed en spiritueel te voeren. *Tot de kern komen* brengt deze deskundigheid binnen handbereik. Het boek wil alle pastores, in de breedste zin van het woord, helpen om bewuster, sneller en beter pastorale gesprekken te voeren.

Pastorale gespreksvoering is ook een 'kunst': in het pastoraat gaat het om creativiteit. De persoonlijkheid van de pastor is daarbij van groot belang. Immers, een saaie pastor voert saaie gesprekken. Een kleurrijke presentatie van de pastor helpt daarentegen om sprankelende ontmoetingen tot stand te brengen.

Johan Smit is pastoraal supervisor en heeft jarenlange ervaring met het begeleiden van studenten, pastores en vrijwilligers in het pastoraat. Hij werkte o.a. als coördinator van het Instituut voor Theologie en Sociale Integratie.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 9789043539760 - NUR 700/711

9 789043 539760